

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ
مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

سَلُونِي قَبْلَ أَنْ تَقْضُونِي

(تحریر نہج البلاغہ)

جلد یازدہم

آیت اللہ جوادی آملی

فهرست موضوعات

مقدمه ۱۹

خطبه صد و شصت و ششم

درآمد.....	۲۶
گزیده شرح.....	۲۷
معناشناسی واژگان.....	۲۸
روابط اجتماعی نیکو.....	۳۰
۱. اقتدا به اُسوهٔ حسنه.....	۳۱
۲. مهرورزی به کم‌سالان.....	۳۳
۳. اثر تفقه و تعقل در تربیت دینی.....	۳۵
خطری توجّهی به کودکان.....	۳۶
شکوهٔ امام از تشّت و پراکندگی مردم.....	۳۹
وعدۀ نابودی امویان و مروانیان.....	۴۱
پیامد یاری نکردن حق.....	۴۷
تکرار سرگذشت قوم موسی.....	۵۱
پیروی از اهل بیت علیهم‌السلام تنها راه نجات.....	۵۳
اشارات.....	۵۶
۱. نامتناهی بودن خدا و آثار آن.....	۵۶

۲. بسیط محض بودن خدا و امتناع معرفت جزء او ۵۷

خطبه صد و شصت و هفتم

- ۶۱ درامد
- ۶۲ گزیده شرح
- ۶۳ معناشناسی واژگان
- ۶۴ سفارش به هدایت‌پذیری از قرآن کریم
- ۶۵ تأکید بر اهمیت انجام فرائض
- ۶۸ آشکار و تابع مصالح بودن احکام الهی
- ۶۹ رعایت حقوق مردم در پرتو توحید و اخلاص
- ۷۱ باور و دعوت امام خمینی علیه السلام به آموزه علوی
- ۷۲ هشدار درباره یاد مرگ و نزدیکی قیامت
- ۷۶ حقوق بشر، محیط زیست و حیوانات
- ۷۹ اشارات
- ۷۹ ۱. رابطه اسمای محیط الهی با موجودات جهان و ذات حق
- ۸۰ ۲. اوصاف اولیای الهی

خطبه صد و شصت و هشتم

- ۸۳ درامد
- ۸۴ گزیده شرح
- ۸۶ معناشناسی واژگان
- ۸۷ خاستگاه سیاسی - اجتماعی ایراد خطبه
- ۸۸ دلایل سیاسی - اجتماعی محاکمه نکردن قاتلان عثمان
- ۸۸ ۱. نوپایی حکومت و قدرت‌مندی شورشیان
- ۸۹ ۲. فزونی پشتیبان شورشیان و احتمال ایجاد آشوبی دیگر
- ۹۰ ۳. ایجاد شکاف اجتماعی و تفرقه میان مردم
- ۹۱ ۴. فقدان آرامش اجتماعی
- ۹۱ جاهلی بودن اقدام قاتلان عثمان

دست‌های پشت پرده در داستان قتل عثمان	۹۲
۱. معاویه	۹۳
۲. عایشه	۹۴
دست‌های پشت پرده در قامت مخالفان حضرت علی علیه السلام	۹۵
دستور حضرت علی علیه السلام به پرهیز از شتابزدگی	۹۹
آخرین راه حل برخورد با فتنه‌انگیزان و مخالفان	۹۹
اشارات	۱۰۰
۱. تفاوت کثرت جاهلی با کثرت عقلانی	۱۰۰
۲. گوناگونی اهداف داغ کردن	۱۰۲
خطبه صد و شصت و نهم	
درآمد	۱۰۵
گزیده شرح	۱۰۶
معناشناسی واژگان	۱۰۷
فضای سیاسی - اجتماعی انشای خطبه	۱۰۸
نشان دادن راه هدایت	۱۱۱
شناساندن مهلکه و سقوط گاه	۱۱۴
ضرورت همراهی با حکومت حق	۱۱۷
پیامد تمرد از حکومت حق	۱۱۹
گزیده شرح	۱۲۱
معناشناسی واژگان	۱۲۲
همدستی دشمنان حکومت علوی	۱۲۲
روش مدیریتی امیرمؤمنان علیه السلام در مقابله با دشمنان	۱۲۳
علل و انگیزه‌های فتنه	۱۲۶
وظایف متقابل مردم و حکومت	۱۲۷
اشارات	۱۲۹
۱. زدودن قداست موهوم فتنه جمل	۱۲۹

۲. امیرمؤمنان علیه السلام معجزه پیامبر صلی الله علیه و آله و برهان نبوت او ۱۳۱

خطبه صد و هفتادم

درآمد ۱۳۳

گزیده شرح ۱۳۴

معناشناسی واژگان ۱۳۵

هدایت از راه استدلال تمثیلی ۱۳۵

تبیین هدایتگری کریمانه امیرمؤمنان علیه السلام ۱۳۷

پذیرش حق با سنجه فطرت ۱۳۹

هراس مخالفان از قدرت جاذبه امیرمؤمنان علیه السلام ۱۴۱

اشارات ۱۴۱

۱. گونه‌گونی راه‌های هدایت و رهبری ۱۴۱

۲. برنامه‌های رهبران ملکوتی ۱۴۲

خطبه صد و هفتاد و یکم

درآمد ۱۴۵

گزیده شرح ۱۴۶

معناشناسی واژگان ۱۴۷

درخواست از پروردگار آسمان و زمین ۱۴۹

مراد از «جو» ۱۵۱

اوصاف آسمان ۱۵۲

۱. جایگاه آمدوشد شب و روز ۱۵۲

۲. آسمان جایگاه گردش خورشید و ماه ۱۵۴

۳. آسمان جایگاه آمدوشد ستارگان ۱۵۵

۴. آسمان جایگاه استقرار و عبادت فرشتگان ۱۵۶

زمین جایگاه آسایش انسان‌ها ۱۵۷

امامان معصوم علیهم السلام پایه‌های آرامش زمین ۱۵۹

زمین جایگاه خزندگان و چارپایان ۱۶۱

۱۶۲.....	فایده کوه‌ها
۱۶۵.....	درخواست دوری از ظلم و بقای بر حق هنگام پیروزی
۱۶۸.....	درخواست شهادت و عصمت از فتنه در صورت پیروزی دشمن
۱۶۸.....	ترغیب مردم به نبرد با دشمنان
۱۷۰.....	ثمره جهاد و پیامد رویگردانی از آن
۱۷۰.....	اشارات
۱۷۰.....	۱. راز پیروزی و شکست در نبرد
۱۷۲.....	۲. اختلاف موجودات با یکدیگر و تبیین آن

خطبه صد و هفتاد و دوم

۱۷۷.....	درآمد
۱۷۸.....	گزیده شرح
۱۷۹.....	معناشناسی واژگان
۱۷۹.....	قلمرو نفوذ علم الهی
۱۸۳.....	اتّهام قدرت‌طلبی به امام علیه السلام
۱۸۵.....	پاسخ اتّهام حرص بر حکومت
۱۸۷.....	گزیده شرح
۱۸۷.....	معناشناسی واژگان
۱۸۷.....	شکوه از قریش
۱۸۹.....	برخی از ستم‌های قریش
۱۹۰.....	حقّ غصب‌شده
۱۹۲.....	توجیه نادرست
۱۹۶.....	گزیده شرح
۱۹۷.....	معناشناسی واژگان
۱۹۸.....	شکستن حریم پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم
۲۰۱.....	لشکر پیمان‌شکن
۲۰۴.....	جنايت فتنه‌گران جَمَل در بصره

- کیفر فتنه گران بصره ۲۰۶
- اشارات ۲۰۹
۱. علم نامحدود الهی ۲۰۹
۲. صحابت برهان عقلی با دعا، و وسیله علمی با توسل عبادی در سیره معصومان علیهم السلام ... ۲۱۱
۳. نارو بودن سؤال استیضاحی و اعتراضی از امام معصوم علیه السلام ۲۱۲
۴. شکوه امیرمؤمنان علیه السلام از اثر ناپذیری ناکثان فتنه گراز حکمت، موعظه حسنه و جدال احسن ۲۱۳

خطبه صد و هفتاد و سوم

- درآمد ۲۱۶
- گزیده شرح ۲۱۷
- معناشناسی واژگان ۲۱۸
- مدح پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله و سلم ۲۱۹
- تنها فرد سزاوار برای خلافت ۲۲۱
- برخورد با مدعیان حکومت و متمرّدان ۲۲۳
- نبرد امیرمؤمنان علیه السلام با پیمان شکنان و متمرّدان ۲۲۵
- تقوا، برترین سفارش و بهترین عاقبت ۲۲۶
- نبرد با مسلمان نماهای طغیانگر ۲۲۷
- لزوم پیروی از فرمانده ۲۲۹
- ناپایداری دنیا ۲۳۰
- دو چهره دنیا: فریبکاری و موعظه گری ۲۳۲
- اشارات ۲۳۵
۱. بایسته های علمی و عملی رهبر امت اسلامی ۲۳۵
۲. اختلاف هماهنگ در جامعه متمدن دینی ۲۳۶
۳. تحمل رنج کوتاه دنیا برای فوز آخرت سراسر آبد جامعه علوی ۲۳۷

خطبه صد و هفتاد و چهارم

- درآمد ۲۳۹

۲۴۰.....	گزیده شرح
۲۴۱.....	معناشناسی واژگان
۲۴۳.....	شجاعت امیرمؤمنان (علیه السلام)
۲۴۴.....	باور و اتکای امیرمؤمنان (علیه السلام) به نصرت الهی
۲۴۶.....	معرفی متهم ردیف اول قتل عثمان
۲۴۹.....	افشای مستدل مغالطه کاری طلحه در داستان قتل عثمان

خطبه صد و هفتاد و پنجم

۲۵۶.....	درآمد
۲۵۶.....	گزیده شرح
۲۵۷.....	معناشناسی واژگان
۲۵۸.....	خطر غفلت
۲۶۰.....	سرزنش تارکین دستورهای الهی و رغبت کنندگان به غیر او
۲۶۱.....	پیامد ناگوار غفلت از خدا و رغبت به دنیا
۲۶۳.....	شبهات دنیا طلبان به حیوان پرواری
۲۶۴.....	علم امام (علیه السلام) به غیب
۲۶۶.....	ضرورت کتمان معارف الهی از نااهلان
۲۶۹.....	منبع علم علوی (علیه السلام)
۲۷۲.....	هدایت قائدانه
۲۷۳.....	اشارات
۲۷۳.....	معارفی از خطبه مورد بحث، برابر نقل کتاب تمام نهج البلاغه

خطبه صد و هفتاد و ششم

۲۷۸.....	درآمد
۲۷۸.....	گزیده شرح
۲۷۹.....	معناشناسی واژگان
۲۸۰.....	سفارش به تهذیب و پندپذیری
۲۸۲.....	اتمام حجّت و قطع عذر

۲۸۴.....	دشواری طاعت و آسانی معصیت و راز آن
۲۸۵.....	مبارزه با هوای نفس
۲۸۷.....	بدبینی مؤمن به نفس خویش
۲۸۹.....	اولیای الهی ﷺ و رویگردانی از دنیا
۲۹۲.....	گزیده شرح
۲۹۴.....	معناشناسی واژگان
۲۹۴.....	برخی از اوصاف قرآن
۳۰۹.....	گزیده شرح
۳۱۱.....	معناشناسی واژگان
۳۱۲.....	نیل به هدف در سایه عمل و استقامت
۳۱۴.....	پاداش استقامت در راه خدا
۳۱۶.....	استقامت بر راه خدا با حفظ زبان
۳۲۰.....	تأثیر متقابل میان اصلاح زبان و اصلاح ایمان و قلب
۳۲۱.....	پاسداشت جان، مال و آبروی مسلمان
۳۲۴.....	گزیده شرح
۳۲۵.....	معناشناسی واژگان
۳۲۵.....	تغییرناپذیری احکام الهی
۳۲۷.....	راه‌های شناخت بدعت‌ها
۳۳۳.....	گزیده شرح
۳۳۴.....	معناشناسی واژگان
۳۳۵.....	۱. عظمت قرآن
۳۳۷.....	۲. اعانت بر خیر و پرهیز از شر
۳۳۷.....	۳. ظلم و انواع آن
۳۴۰.....	خطر تلّون در دین
۳۴۲.....	۴. سفارش به خودسازی
۳۴۵.....	اشارات
۳۴۵.....	۱. نشانه‌هایی سودمند برای اهل مراقبه و سیروسلوک

۲. اثر ولایتی شیطان بر مجاری ادراکی پیروان خود (راز ضرورت مراقبه و محاسبه) ۳۴۸

خطبه صد و هفتاد و هفتم

- درآمد ۳۵۱
- گزیده شرح ۳۵۲
- معناشناسی واژگان ۳۵۳
- پیامدهای منفی حکمیت ۳۵۴
- تحمیل حکمین بر امام علیه السلام ۳۵۵
- عدم پابندی حکمین به پیمان ۳۵۵
- حقانیت امیرمؤمنان علیه السلام در داستان حکمیت ۳۵۹
- اشارات ۳۶۰
۱. احتجاج امیرمؤمنان علیه السلام با خوارج ۳۶۰
۲. اثر مشنوم ارتداد اسلامی و بازگشت جاهلیت منحوس ۳۶۱

خطبه صد و هفتاد و هشتم

- درآمد ۳۶۵
- گزیده شرح ۳۶۶
- معناشناسی واژگان ۳۶۷
- تنزیهات توحیدی ۳۶۹
۱. تنزیه خدا از بازماندن از کاری بر اثر اشتغال به کاری دیگر ۳۶۹
۲. تنزیه خدا از زمان و مکان ۳۷۱
۳. وصف ناپذیری خدا ۳۷۳
- علم خدا به جزئیات ۳۷۶
- بررسی فلسفی علم الهی به جزئیات ۳۷۹
- یکم. رویکرد سینوی ۳۷۹
- دوم. رویکرد صدرایی ۳۸۱
- ویژگی‌های شهادت امام علیه السلام به توحید ۳۸۲
- جلوه‌ای از ویژگی‌های پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم ۳۸۵

۳۸۵.....	یکم. عبودیت و رسالت
۳۸۶.....	دوم. برگزیده خلقت
۳۸۸.....	سوم. شارح و مبین حقایق الهی
۳۸۹.....	چهارم. کرامات ویژه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله
۳۹۱.....	پنجم. کریمانه‌های رسالت
۳۹۲.....	ششم. چراغ هدایت
۳۹۳.....	هفتم. روشنگر تاریکی‌ها
۳۹۵.....	گزیده شرح
۳۹۶.....	معناشناسی واژگان
۳۹۷.....	دنیاشناسی
۴۰۱.....	سبب زوال نعمت
۴۰۳.....	راهکار دفع نعمت و بازگشت نعمت
۴۰۶.....	هشدار مشفقانه امام علیه السلام
۴۰۹.....	اشارات
۴۰۹.....	۱. معرفی حقیقت انسان
۴۱۰.....	۲. اصل حریت و آزادی انسان‌ها

خطبه صد و هفتاد و نهم

۴۱۳.....	درآمد
۴۱۴.....	گزیده شرح
۴۱۵.....	معناشناسی واژگان
۴۱۶.....	شناسه پرسش و پرسشگر
۴۱۷.....	شهود خدا با دیده عقل و قلب
۴۲۱.....	تنزیه خدا از قرب و بُعد مادی
۴۲۳.....	حقیقت تکلم خدا
۴۲۴.....	مسبوق نبودن اراده الهی به همت و تفکر
۴۲۵.....	صانع بی ابزار
۴۲۷.....	لطیف منزّه از خفا

۴۲۸.....	کبیر منزّه از جور و جفا
۴۲۹.....	بصیر و رحیمی منزّه از حسّ و رقّت
۴۳۰.....	خواری و فروتنی موجودات در برابر عظمت خدا
۴۳۱.....	اشارات
۴۳۱.....	۱. شهودناپذیری حقیقت بسیط و نامحدود و نامتناهی الهی
۴۳۱.....	۲. ضابط علمی ذاتی یا فعلی بودن اسماء و اوصاف الهی و تطبیق آن درباره وصف دخول و خروج

خطبه صد و هشتادم

۴۳۵.....	درآمد
۴۳۶.....	گزیده شرح
۴۳۷.....	معناشناسی واژگان
۴۳۸.....	ستایش خدا بر قضا و قدر
۴۴۲.....	سپاس امیرمؤمنان علیه السلام بر آزمون خویش با مردم کوفه
۴۴۲.....	برخی ویژگی های ناپسند مردم کوفه
۴۴۲.....	۱. نافرمانی و عدم اجابت دعوت
۴۴۴.....	۲. سرگرم شدن به امور بیهوده
۴۴۵.....	۳. سستی در جهاد
۴۴۶.....	۴. پراکندگی و طعن به گردآمدگان نزد امام علیه السلام
۴۴۸.....	۵. فرار از دشواری های راه خدا
۴۴۸.....	نکوهش کوفیان
۴۵۰.....	پیامد یاری نکردن امام و دین الهی
۴۵۰.....	بیزاری امام علیه السلام از زندگی با کوفیان
۴۵۲.....	گزیده شرح
۴۵۳.....	معناشناسی واژگان
۴۵۴.....	شکوه های امیرمؤمنان علیه السلام از مردم کوفه
۴۵۴.....	۱. دیندار نبودن کوفیان
۴۵۵.....	۲. نداشتن غرور ملی

- ۴۵۶..... مقایسه لشکریان کوفه و شام در فرمانبری
 ۴۵۸..... آرزوی مرگ کردن امیرمؤمنان علیه السلام و راز آن
 ۴۶۱..... گزیده شرح
 ۴۶۱..... معنانشناسی واژگان
 ۴۶۳..... برخی از فعالیت‌های فرهنگی امیرمؤمنان علیه السلام
 ۴۶۳..... ۱. تعلیم قرآن
 ۴۶۴..... ۲. آموزش روش استدلال
 ۴۶۴..... ۳. آگاهی دادن
 ۴۶۶..... جهالت شامیان
 ۴۶۷..... اشارات
 ۴۶۷..... ۱. ابتلای سیاسی و نظامی خاص امیرمؤمنان علیه السلام
 ۴۶۸..... ۲. وصف لازم برای شایستگی رهبری نظامی در نظام امامت و امت
 خطبه صد و هشتاد و یکم
 ۴۷۱..... درآمد
 ۴۷۲..... گزیده شرح
 ۴۷۳..... معنانشناسی واژگان
 ۴۷۴..... شأن بیان خطبه
 ۴۷۶..... نگاه روان‌شناختی به متمرّدان گمراه
 ۴۷۶..... عاقبت نافرمانی و پیمان‌شکنی
 ۴۷۸..... شیطان، از دام امروز تا بیزاری فردا
 ۴۸۰..... جدایی از حق و سقوط در گمراهی و تاریکی
 ۴۸۱..... اشارات
 ۴۸۱..... ۱. برخورداری انسان از سرمایه وزین و عمیق فطرت الهی
 ۴۸۲..... ۲. قلمرو آزمون انسان و جوامع بشری

خطبه صد و هشتاد و دوم

۴۸۵.....	درآمد
۴۸۸.....	گزیده شرح
۴۸۸.....	معناشناسی واژگان
۴۸۹.....	حمد خدا و فلسفه ثنا و ستایش او
۴۹۴.....	استعانت از خدا و ویژگی آن
۴۹۵.....	ویژگی های ایمان کامل
۴۹۷.....	گزیده شرح
۴۹۹.....	معناشناسی واژگان
۵۰۱.....	اوصاف سلبی و جلال الهی
۵۰۳.....	مظاهر معرفت الهی
۵۰۶.....	فرمان پذیری آسمان ها
۵۰۸.....	راز رفعت آسمان ها
۵۰۹.....	چیستی عرش و استوای الهی بر آن
۵۱۱.....	آثار وجودی ستارگان
۵۱۲.....	گستره علم الهی
۵۱۶.....	گزیده شرح
۵۱۷.....	معناشناسی واژگان
۵۱۸.....	تأکید بر حمد و ثنای الهی
۵۱۹.....	ادراک ناپذیری خدا
۵۲۲.....	تنزیه خدا از اوصاف انسانی
۵۲۴.....	تکلم خدا با حضرت موسی علیهِ السلام
۵۲۶.....	برهان وصف ناپذیری خدا
۵۳۱.....	گزیده شرح
۵۳۲.....	معناشناسی واژگان
۵۳۳.....	تقوا و گریز ناپذیری از مرگ
۵۳۵.....	عبرت های تاریخ

۵۳۸.....	گزیده شرح
۵۳۸.....	معناشناسی واژگان
۵۳۹.....	وارث حکمت و خلافت
۵۴۴.....	گزیده شرح
۵۴۵.....	معناشناسی واژگان
۵۴۶.....	مواعظ پیامبرگونه امیرمؤمنان علیه السلام و شکوه از کوفیان
۵۴۸.....	سعادت‌مندی یاران شهید
۵۵۰.....	در سوگ یاران شهید و دعوت به جهاد
۵۵۲.....	فرجام تلخ
۵۵۳.....	اشارات
۵۵۳.....	۱. همسانی خطبه‌های پایانی و آغازین امیرمؤمنان علیه السلام
۵۵۵.....	۲. بازگشت اوصاف سلبی خدا به وصف ثبوتی

فهرست‌ها

۵۵۹.....	فهرست آیات
۵۷۴.....	فهرست روایات
۵۸۷.....	فهرست اشعار
۵۸۹.....	فهرست اعلام
۵۹۷.....	فهرست کتب
۶۰۴.....	فهرست منابع